

K PREDLOGU O DELJENJU BESED

V prvi številki tekočega letnika JiS je objavil dr. A. Bajec članek, ki je mišljen »kot osnova za obravnavanje, da po razčiščenju perečega vprašanja dobimo v novem pravopisu sprejemljive norme za deljenje«. Hvale vredno je že samo dejstvo, da skuša komisija, ki pripravlja novo izdajo pravopisa, pritegniti javnost k razmišljanju o stvareh, ki se je tičejo. Zato naj ne bi ostalo pri tem prvem poskusu, pa četudi bo odziv nemara manjši, kot bi si sestavljavci pravopisa želeli. Javnost naj izve, kaj naj bi se v bodoče drugače pisalo, in naj tudi pove, če misli, da jezikovna praksa ali teorija ni v skladu z normo, ki naj bi se uveljavila z novim pravopisom. Vsakdo, ki knjižni jezik pogosto uporablja, ima o tem ali onem jezikovnem vprašanju svoje mnenje, ki utegne biti sicer tudi napačno, toda že s konkretnim gradivom in odkrivanjem problemov je lahko v pomoč jezikoslovcu.

Deljenje besed je tako postranskega pomena za jezik, da mu ne kaže posvečati več pozornosti, kot je zasluži. Ta odstavek pravopisnih pravil pa vsebuje pri nas zahteve, da jim lahko popolnoma ugoti samo nekaj učenjakov. Iz ene izdaje v drugo se predajajo v pravopisih in slovnica v bistvu vedno ista navodila, ki se le malo ozirajo na praktično uporabljivost. Ta navodila si celo v raznih točkah nasprotujejo, kajti pri deljenju besed je toliko najrazličnejših možnosti, da jih nikakor ni mogoče zajeti v toga pravila, ki ne bi puščala ljudi v dvomih.¹ Zato je bil efekt teh pravil v praksi tak, kakor da pravil sploh ni. Ljudje se ravna po naravnem občutku za zlog, pri čemer skušajo deliti tako, da je vsak del zase brez težav izgovorljiv.

Zamislimo si, n. pr. stavca, ki dela po normi in torej ne sme zgubljeni časa. Ali naj si na koncu vrste podpre glavo in začne premišljevali, kako naj deli: Ljub-ljana ali Lju-bljana? Če bo izbrskal iz spomina kako besedo, ki se začne z blj-, bo smel vzeti v naslednjo vrstico vso konzonantično skupino, drugače pa samo -ljana. Ali naj počakamo, da se strojepiska, ki ji narekujemo tekst, odloči za delitev res-nica ali re-snica? Ali pa bi kar z združenimi močmi poskusili streči ta oreh?

Če znamo pravopisna pravila o deljenju besed na pamet ali pa če imamo pri roki pravopis ali slovnico, bomo delili res-nica, ako se zavedamo, da je -nica pripona. In ker je tudi čas vseh drugih ljudi dragocen, od deljenja besed pa ni prav nič odvisna niti jasnost niti lepota izražene misli, ni nobene potrebe, da se vklepamo v taka pravila, ki zahtevajo mnogo več znanja o jeziku, kakor ga ima velika večina ljudi.

Zato so si v mnogih evropskih jezikih pravila za deljenje besed kar najbolj poenostavili. Tako bo n. pr. v srbohrvaščini po pripravljajočem se pravopisu mogoče poljubno deliti konzonantične skupine, torej se-dlo in sed-lo, se-stra, ses-tra in sest-ra, dru-štven, druš-tven in društ-ven itd., ne pa tudi bo-rba, bra-tstvo, sre-dstvo, ker je takšna konzonantična skupina sama zase težko izgovorljiva.² Podobno je v češčini: hr-dlo in hrd-lo, my-šlenka in myš-lenka,

¹ Prim. JiS IV, 160, kjer profesor Bojc prosi za pojasnilo, češ da pravila o razzlogovanju begajo učence in učitelje.

² Jonke, Glavni zaključci pravopisne komisije, Jezik V, 66.

se-stra, ses-tra in sest-ra, če-sky in čes-ky.³ Poljaki puščajo v konzonantičnih skupinah med dvema vokalom še več svobode in se sploh ne ozirajo na izgovorljivost oddeljene skupine: wa-rstwa, war-stwa, wars-twa in warst-wa, Turcja, Tur-cja in Turc-ja.⁴

Bajec se zaveda, da so pravila, ki jih predpisuje za deljenje besed SP 1950 (in potem tudi Slovenska slovnica iz 1956), preveč komplicirana, da bi se jih ljudje v resnici držali. Zato se zavzema za poenostavljenje in večjo svobodo. Njegovo načelo je »s preprostimi in nezapletenimi praktičnimi navodili olajšati pisanje«, v članku pa je skušal tudi dokazati, »kako brezupno je postavljati pravila za deljenje besed na kakšne znanstvene temelje«. Spričo precejšnje konservativnosti in togosti, ki je doslej vladala pri nas v vprašanih književnega jezika, Bajčeva načela glede deljenja besed morda ne bodo sprejeta brez ugovora. Mogoče se je zazdelo tudi Bajcu samemu, ko je prešel od načel k formuliranju konkretnih navodil, da se oddaljuje od veljavnih norm bolj, kot je hotel, ali pa je preveč navezan na dosedanje prakso, da bi jo mogel čez noč opustiti. Njegov predlog sicer poenostavlja pravila o deljenju besed, mislim pa, da bi lahko pogumneje in dosledneje izhajal iz načel, ki jih je postavil.

Kdor sploh kdaj vzame pero v roke, ne bo skušal deliti m-iza ali miz-a, st-rmca ali str-mca, brl-jav, ti-sk ipd., ker mu tega ne bo dovolil njegov naravni občutek za zlog. Težave in dvomi nastajajo pri delitvi konzonantičnih skupin med dvema vokalom. Proti nejasnemu veljavnemu pravilu, da jemljimo v novo vrsto takšno soglasniško skupino ali njen del, ki more začenjati besedo, ima Bajec bolj praktično in jasno formulacijo: »kolikor jih (to je soglasnikov) brez sile lahko izgovorimo«. To pomeni, da je treba jemati v novo vrsto čimveč soglasnikov, s pogojem seveda, da jih brez težav izgovorimo. Dopustna bi bila torej edinole delitev se-stra, ne pa tudi ses-tra in sest-ra, čeprav bi se nam vrstica morda tako lepše iztekla. Če upoštevamo, kar je bilo prej povedano, se nam bo to zdelo nepotrebno omejevanje. Za vsakogar, ki piše, bo bolj preprosto, če bo smel jemati (saj tudi tako jemlje) v novo vrstico *poljubno število* soglasnikov, ki jih lahko brez sile izgovorimo. Če bi to načelo sprejeli, bi lahko odpadla tudi točka I 2 Bajčevega predloga, ki govori o nedeljivosti soglasniških skupin nj, lj, šč, st in ks (x). SP 1950 govori samo o nj in lj.

Posebno poglavje so sestavljene besede. Bajec obravnava tu izvedenke (mlin-ski), besede z enozložnimi predponami (brez-domec) in besede s sklanjatvenimi obrazili (kost-jo). Načeloma se po SP 1950 in po Bajčevem predlogu besede delijo po njihovih sestavinah, kar je tudi najbolj naravno. Pod točko II 3 našteva Bajec dolgo vrsto pripon, ki naj bi jih pri deljenju ločili od osnove. Vendar je mnenja, da se vsi ljudje ne zavedajo enako, kako so besede sestavljene. S tem pa seveda pravilo zgubi svojo vrednost. Ni tako lahko uganiti, da moramo deliti lis-jak, proš-nja, ma-slo zato, ker so -jak, -nja in -slo pripone. Preprosteje bi bilo priporočati deljenje po sestavinah samo tedaj, kadar je osnovna sestavina samostojna beseda, ki torej ne dopušča dvoma, v drugih primerih pa pustiti svobodo, ki jo dovoljujeta SP 1950 in Bajčev predlog pri pomensko neizrazitih priponah, to pa pomeni prevedeno v prakso, da bodo enim ljudem »neizrazite« skoro vse pripone, drugim pa nekatere.

Odločili bi se torej za deljenje kolo-vrat (ne kolov-rat), živo-rdeč (ne živor-deč), brzo-vlak (ne brzov-lak), svoje-glav (ne svojeg-lav), samo-vzgoja

³ Pravidla českého pravopisu. Školní vydání. Praha 1958.

⁴ Jodłowski-Taszycki, Zasady pisowni polskiej. Lwów 1936.

(ne samovz-goja ali samov-zgoja), tri-kraten (ne trik-raten), ne-sreča (ne nes-reča); nad-ura (ne na-dura), pred-aprilski (ne pre-daprilski), pre-streči (ne pres-treči ali prest-reči), brez-obziren (ne bre-zobziren); cvet-je (ne cve-tje), tat-vina (ne ta-tvina), obrt-nik (ne obr-tnik), sum-nja (ne su-mnja), mlin-ski (ne mlins-ki), klop-ca (ne klo-pca), gos-ji (ne go-sji), pač pa ko-šček in koš-ček, če-ški in češ-ki, mo-štvo, moš-tvo in mošt-vo, čebe-lji in čebel-ji; kost-jo (ne kos-tjo), kost-mi (ne kos-tmi), brat-je (ne bra-tje), pač pa seveda ko-stem ali kos-tem, bra-to-ma itd. Točka II 4 Bajčevega predloga, ki posebej dovoljuje deljenje ko-sci in kos-ci, bi s tem lahko odpadla.

Niti SP 1950 niti Bajčev predlog pa nimata ničesar o deljenju tujih besed. Tu bi se bilo treba ravnati po izgovoru glasov, torej Goe-the, Wie-land, Wien (nedeljivo), Deutsch-land, Rou-sseau itd.

Moj predlog, da delimo konzonantične skupine poljubno, če so same zase izgovorljive, in da delimo po sestavinah, ki so vsakomur na prvi pogled očitne, je zgrajen na načelu, da naj bodo pravila čimbolj preprosta, prožna in praktična, ne da bi pri tem delali jeziku silo. Gotovo je vprašanje deljenja besed rešljivo na razne načine in v vsakem bo zrno dobrega. Naloga pravopisne komisije je, da izbere najboljše.

Ocene in poročila

ZAPISEK O JANEŽEVIH VSEBINAH

Priročnik, ki bi kratko, pregledno in razumljivo podal vsebinsko strukturo slovenskega leposlovja, je bil vsekakor potreben. Pedagoška praksa, ki sili h koncentraciji in poenostavitvi, je klicala po njem. Z njegovo pomočjo bi laže osvetljevala umetniško ustvarjanje, pripovedovala o literarni tehniki in razlagala književne vrste. V tej pomožni vlogi je hkrati smisel takšnih knjig,¹ ki so zunaj tega pedagoškega območja za umetniško vzgojo brez kakršnega koli pomena.

Ta pedagoška funkcija pa narekuje sestavljalcu poseben odnos do gradiva in usmerja tehnično plat njegovega podajanja. Sestavljalcev mora biti v književnosti do podrobnosti doma, ker bo le tako lahko ujel mnogovrstnost in jo strnil v zaključeno enotnost.

Umetniško delo nastaja namreč na osnovi življenjskega gradiva in kot tako zajema območje zunanje in notranje stvarnosti. »Vsebina« ali fabula pa je književno-umetniška organizacija te stvarnosti ali — povedano z dinamičnim slovarjem — nekaka kompozicija dogodkov. Po tem pojmovanju ima tudi lirika svojo »vsebino«, ki je strukturno seveda drugačna, vendar še vedno »vsebina«. Dela, ki se dajo »pripovedovati«, so zato predvsem: drama, roman, novela in balada. Njihov vsebinski izvleček obrne pozornost samo na potek dogajanja; to pomeni, da potegne iz pripovednih delov (popisov, pogovorov, refleksij itd.) in v obliki poročila poda tisto, kar je vodilna nit v notranji strukturi umetniškega dela.

Povzemanje in spajanje sheme dogajanja v leposlovnem delu bo dobro, kolikor bodo prišli do izraza osrednji motivi in tokovi. Zato bo vsebino pogosto treba »obrniti«, to pomeni, prenesti kompozicijske sestavne dele umetnine v vzročno in organsko sosledico vsebine. Takšna predelava spada k tehničnim problemom, ki jih mora sestavljalcev rešiti, preden se loti dela. Tu je težišče njegove izvirnosti in kriterij za oceno uspešnosti opravljenega dela.

Stanko Janež tem nalogam povsod ni bil kos. Načelno si je vso stvar v uvodu še dokaj dobro zamislil. Knjiga naj bi bila dopolnilo k drugi izdaji njegove Zgodovine, zato je gradivo razdelil po kriteriju literarnih obdobj in časovne zapovrstnosti.

¹ Stanko Janež, Vsebine slovenskih literarnih del. Založba Obzorja v Mariboru. Maribor 1959, stran 411.